

Temmen en inbedden

Op zoek naar de ziel van Gysbert Japicx

Piet Gerbrandy

Summary

Poetry is an art in which physical and conceptual forces, viz. sound and thought, may be seen to simultaneously collaborate and undermine each other. In this respect, it perfectly illustrates the tension between nature untamed and cultural constraints which lies at the heart of civilisation. In the poetry of Gysbert Japicx (1603-1666) this tension manifests itself in that the poet gives the impression of trying to discipline strong emotions by poetic techniques on the levels of prosody and structure (of both single poems and his collection in its entirety). Typical of Japicx' compositional strategy is a technique of embedding, in which heterogeneous elements are combined into a more or less coherent but essentially hybrid whole. To demonstrate the slightly paradoxical nature of Japicx' poetry, five (parts of) poems will be discussed.

Inleiding

Beschaving is beknotten, het goede leven is een polder waarin onstuimig water zo gekanaliseerd wordt dat de voeten droog blijven en de bodem gebruikt kan worden om dieren te laten grazen, gewassen te verbouwen en huizen te grondvesten. We behoeven geen beroep te doen op Sigmund Freud om te beseffen dat ieder leven een precair compromis behelst tussen constructieve plannen, duistere oerkrachten en door de maatschappij opgelegde normen. Dat het ik klem zit tussen lust en wet is misschien te kras uitgedrukt, maar ieder van ons schippert dagelijks tussen luiheid en plichtsbesef, sportieve energie en gulzigheid, tolerantie en xenofobie, of huwelijkstrouw en de onuitroeibare drang tot promiscuïteit. Wil je dat je tuin overvloedig vrucht draagt, dan zul je de natuur moeten sturen door duchtig te maaien, te wieden en te snoeien. Als er naast het edele vak van de hovenier één kunstvorm is waarin de tweespalt tussen orde en chaos fundamenteel genoemd mag worden, is het wel de poëzie, die een verheviging of condensatie van het normale spreken behelst. Aan de ene kant is er het fysieke ritme van adem en hartslag dat een uitweg zoekt in spraakklanken die worden voortgebracht door borstkas, strottenhoofd en mondholte, aan de andere kant tracht het denken een conceptuele orde op te leggen aan een bestaan dat

zich slechts gebrekkig laat vangen in taal. Omdat we in ons dagelijks leven maar zo'n beetje langs elkaar heen praten, hebben we doorgaans weinig last van de paradox van de spraak, maar in poëzie wordt die op de spits gedreven en uitgebuit. Rijm en metrum forceren een zekere regelmaat om het zien en denken te ondersteunen, maar zullen als ze op stoom zijn gekomen juist afleiden van de betekenis. De opgelegde puls verstoort het denken dat die klankstructuur had uitgedacht om zichzelf te disciplineren. De wildheid laat zich nooit volledig temmen.

Indien het waar is dat het gevecht tussen systeem en wanorde de basis vormt van poëzie, is het niet verrassend dat dichters al duizenden jaren metaforen ontlenen aan de natuur, alsof ze haar hanteerbaar willen maken door haar in te bedden in een discours over sociale of psychologische betrekkingen. De natuur is het ongrijpbare andere, jazeker, maar we maken haar dienstbaar aan ons eigen verhaal. In dat kader vertegenwoordigt bucolische poëzie, steevast geschreven door hoogopgeleide stedelingen, de ultieme poging tot domesticatie van krachten waartegen we domweg niet zijn opgewassen. De dichter van de pastorale denkt te verlangen naar het landleven dat hij in werkelijkheid verafschuwt, daarom schildert hij het af als paradijselijk, totdat hij zich geconfronteerd ziet met de dood die hem bruusk op zijn nietigheid wijst: *et in Arcadia ego*. Juist in poëzie uit de Renaissance speelt de spanning tussen techniek en oerkracht vaak de boventoon, althans bij goede dichters als Hooft, Huygens en Vondel. In handen van tweederangs dichters is de techniek niets meer dan een trucje om een overigens onbeduidend gevoelsleven op te tuigen. Sinds de Romantiek, en zeker sinds de avantgarde-bewegingen van honderd jaar geleden, hebben we de schijnbaar ongecontroleerde uitbarsting leren waarderen, van de gekte van DADA tot de drippings van Jackson Pollock, van *Le sacre du printemps* tot de freejazz van Albert Ayler. Maar afgezien van het feit dat in de genoemde gevallen techniek een niet te verwaarlozen rol speelt, moeten we misschien vaststellen dat literatuur zich niet leent tot de oerkreet. Poëzie komt immers ook voort uit reflectie en contemplatie, en vergt dus bij de lezer of toehoorder, naast fysieke ontvankelijkheid, tevens denkwerk. Poëzie werkt daardoor altijd minder direct dan muziek of beeldende kunst.

Ik ben geïnteresseerd in poëzie die laat zien dat ze voortkomt uit krachten die tegen elkaar in werken. Een van de relevante technieken die we in de literatuurgeschiedenis keer op keer zien opduiken, is die van de hybride, de montage, de combinatie van elementen die eigenlijk niet bij elkaar willen horen. Een voorbeeld is het *prosimetrum*, waarin poëzie en proza elkaar afwisselen. Een andere techniek is het vervormen van vocabulaire en zinsbouw, hetgeen de lezer er voortdurend aan herinnert dat het maken van kunst een bed van Procrustes behoeft. Zo celebreerde de

dichter Kees Ouwens ooit 'de gewrongenste zegging'. Het spreekt vanzelf dat je al je lezers wegjaagt als je hierin te ver gaat. Ook wat dat betreft is poëzie de kunst van het compromis. In het vervolg hoop ik te laten zien dat Gysbert Japicx die kunst voorbeeldig beheerste, hetgeen vooral blijkt op die momenten waarop hij zichzelf niet meer in de hand lijkt te hebben.

Leven en schrijverschap

Dat Japicx een gedreven dichter was staat buiten kijf, maar het is lettervorsers tot nu toe niet gelukt dit dichterschap een gedegen biografische basis te geven.¹ Ik ontleen mijn gegevens aan het buitengewoon goede, sensitieve, overzichtswerk van Haantjes en natuurlijk aan het monnikenwerk van Philippus Breuker.² Wat we zeker weten is in een paar woorden verteld. De dichter werd in 1603 in Bolsward geboren, bezocht de Latijnse school, was na 1624 een jaar of elf schoolmeester te Witmarsum, trad vervolgens in het huwelijk en vestigde zich in 1647 weer in zijn geboorteplaats, waar hij tot zijn dood in 1666 onderwijzer en voorzanger was. Van zijn vijf of zes kinderen was op dat moment in elk geval nog zijn zoon Salves in leven, een losbol die dankzij connecties van vader arts was geworden op Ameland. Belangrijk voor Japicx' schrijverschap was vanaf halverwege de jaren vijftig zijn contact met Simon Abbes Gabbema (1628-1688), die niet geheel terecht bekendstond als een groot geleerde, een kwarteeuw jonger was dan Japicx en bovendien in Leeuwarden woonde, zodat de wat vormelijke communicatie zich voornamelijk op schrift afspeelde. Gabbema was degenen die in 1668 de eerste editie van Japicx' werk bezorgde, zonder twijfel op basis van een manuscript waaraan de dichter jaren had gesleuteld. De enige poëtische tekst in het Fries die Japicx bij leven had gepubliceerd, voor zover wij weten, is het lange gedicht 'Friesche Tjerne' (1640). Een andere naam die genoemd moet worden is die van de taalgeleerde Franciscus Junius (1591-1677), die het Fries als een van de voornaamste bronnen van kennis voor de ontwikkeling van Europese talen beschouwde, en rond 1650 gesprekken met Japicx voerde om zijn vocabulaire aan te vullen. De dichter voorzag hem bovendien van commentaar op zijn eigen gedichten, en Junius' aantekeningen bij afschriften van Japicx' werk,

- 1 Ik zal de dichter, zoals tegenwoordig gebruikelijk is, steeds met zijn patronymicum aanduiden alsof dit zijn achternaam was. Voor de spelling ervan houd ik mij aan die van de standaardeditie van Japicx' werk.
- 2 Dr. J. Haantjes, Gysbert Japicx (Amsterdam 1929); Ph.H. Breuker, *It wurk fan Gysbert Japix*, 2 delen in 3 banden (Leeuwarden 1989). Ik heb ook gebruikgemaakt van G. Japix, *Een keuze uit zijn werk*. Toegelicht door Ph.H. Breuker (red.) en vertaald door D.A. Tamminga en A. Bosch in het Nederlands en K. Bruinsma en J. Popkema in het Fries (Bolsward/Leeuwarden 2003).

die in Oxford bewaard worden, vormen nog steeds een onontbeerlijk getuigenis voor de interpretatie van Japicx' eigenzinnige Fries.

Taal

Dat Japicx' taal voor moderne lezers, ook voor moedertaalsprekers, een obstakel vormt, valt toe te schrijven aan verschillende factoren.³ In de eerste plaats was het Fries in de zeventiende eeuw al geruime tijd geen officiële voertaal meer in het openbare leven, zodat er niet zoiets bestond als standaard-Fries, laat staan dat er uitgekristalliseerde spellingconventies waren. Japicx was niet de eerste en enige, maar misschien wel de voornaamste auteur die het Fries weer geschikt wilde maken voor de literatuur. We weten niet welke taal er in huize Japicx werd gesproken toen de dichter opgroeide, maar op straat en op school in Bolsward kwam hij in aanraking met ten minste twee Friese dialecten, met het Nederlands, het Frans en het Latijn. Niet alleen uit zijn poëzie, maar ook uit zijn brieven kan opgemaakt worden dat de taal die hij schrijft zijn eigen schepping is. Het is, net als het standaard-Nederlands van de Statenvertaling, maar ook bijvoorbeeld het rijke idioom van Homeros, een literaire kunsttaal, waarvan men zich niet moet voorstellen dat die ooit in werkelijkheid werd gesproken. En het voordeel van een kunsttaal is dat men er veel hardhandiger mee kan omspringen dan met de omgangstaal, aangezien er geen moedertaalsprekers zijn die je erop kunnen wijzen dat je je onzorgvuldig uitdrukt. Om die reden laat bijvoorbeeld het Middeleeuws Latijn allerlei creatieve vondsten toe waarvan Cicero en Vergilius zouden hebben gegruwd.

In de tweede plaats, ik merkte het al op, hebben dichters uit de Renaissance, en zeker hun opvolgers uit de Barok, de neiging om nooit iets gewoon uit te drukken. Natuurlijkheid wordt niet op prijs gesteld, of liever: juist door de natuur te vervormen toont men wat zij vermag. Misschien is het Fries van Japicx moeilijk, maar laten we vooral niet vergeten dat het Nederlands van Huygens er ook mag zijn.

Een derde factor is het feit dat Fries al eeuwen een 'kleine' taal is. Het aantal echt grote Friese dichters is betrekkelijk gering, en wie zich tot het Fries beperkte, verkleinde daardoor zijn kansen op literaire roem en verspreiding van zijn werk. Het duurde dan ook tot in de negentiende eeuw voor er zoiets als een samenhangende literaire traditie in het Fries

---

3 Voor mijn visie op de positie van het Fries heb ik o.m. gebruikgemaakt van T. Opepewal, B. Gezelle Meerburg, J. Krol en T. Steenmeijer-Wielenga, *Zolang de wind van de wolken waait. Geschiedenis van de Friese literatuur* (Amsterdam/Leeuwarden 2006) en van K. Dykstra, en B. Oldenhof, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer. Taheakke: de resinte Fryske literatuer* (Leeuwarden 1977)

ontstond, en toen was ook voor de meeste Friezen het werk van Gysbert Japicx inmiddels al te ondoorgrondelijk geworden – de moeizame arbeid van Joast Hiddes Halbertsma getuigt daarvan. Daar komt bij dat Japicx' bereik in eigen tijd vrij klein is geweest, want op het platteland las men niet en in de grote stad las en schreef men overwegend Nederlands, Frans en Latijn, zodat zijn werk in Nederland en omringende taalgebieden onbekend bleef en er voor niet-Friezen dus geen aanleiding was om zich erin te verdiepen. Het deed me overigens bijzonder veel genoegen dat de mij dierbare Bilderdijk, die contact had met Halbertsma, gedichten van Japicx heeft vertaald.

Frivoliteit, sociaal engagement, religiositeit

Het wordt tijd om naar Japicx' werk te kijken. De eerste editie van zijn *Frische Rymlerye* verscheen, zoals gezegd, in 1668, twee jaar na het overlijden van dichter, maar wel gebaseerd op een nagelaten handschrift. Het is blijkens het titelblad opgezet als een driedelig geheel, waarbij de eerste afdeling erotische en grappige *mingel-deuntjens* bevat, het midden-deel gewijd is aan dialogen van de gewone man, en dan vooral op het platteland, en het laatste deel bewerkingen van een groot aantal Psalmen behelst. Lijkt dit op het eerste gezicht een nogal bonte verscheidenheid, uit de opeenvolging van de delen valt al een ontwikkeling op te maken van frivoliteit via sociaal engagement naar religiositeit. Ik denk meteen aan Ovidius' *Ars amatoria*, die min of meer wordt herroepen door zijn *Remedia amoris*: de liefdesdichter keert zich af van wat hem veel gedoe heeft opgeleverd. Maar de driedeling van Japicx kan ook anders gelezen worden. Het boek begint en eindigt met muziek, waarbij de Psalmen gezien zouden kunnen worden als een vergeestelijkte versie van de vroege lyriek; laten we niet vergeten dat de dichter de meeste van die gedichten ook expliciet bedoeld heeft om te worden gezongen. De gesprekken tussen landlieden, die geassocieerd mogen worden met de in die dagen immens populaire bucolische poëzie, vormen een soort nuchter intermezzo.

Het is van belang hierbij drie kanttekeningen te maken. In de eerste plaats representeert de ordening geen strikte chronologie, al zijn de liefdesgedichten overwegend vroeg en dateert de religieuze poëzie grotendeels uit Japicx' latere periode. In de tweede plaats blijkt de indeling niet consequent te zijn doorgevoerd, want het eerste deel opent met 'Frische Tjerne', dat thematisch gezien misschien in het midden-deel thuishoort, terwijl die tweede afdeling ook gedichten bevat die we eerder in het eerste deel zouden verwachten. Het is alsof de gedichten proberen te ontsnappen aan het stramien dat ze is opgelegd. In de derde plaats kunnen we er niet helemaal zeker van zijn dat Gabbema niet aan de volgorde heeft gesleuteld – al zou je eerder verwachten dat hij een rommelig

manuscript gestroomlijnd zou hebben dan dat hij een strakke thematische structuur zou hebben verstoord. Ik ga er dus maar vanuit dat de opzet van de *Rymlerye* die van Japicx zelf is.

Ik heb hier geen gelegenheid om uitvoerig in te gaan op alle aspecten van Japicx' poëzie, maar wil graag de aandacht vestigen op vier punten die mij van belang lijken. Ik begin met de bespreking van een gedicht met een erotische ondertoon; dan bekijk ik de structuur van enkele bucolica; dat brengt ons, ten derde, bij de opzet van *Friesche herder*, waarmee het laatste deel van de bundel begint; en ten slotte zal ik iets zeggen over klankspel en woordstapelingen.

Sibylla van Jongstal

In 1656 schreef Gabbema een Nederlandstalig gedicht over de toen veertienjarige Sibylla van Jongstal, van wier vaardigheid in het paardrijden hij, twee keer zo oud als zij, zeer onder de indruk was.⁴ Het is een conventioneel gedicht vol obligate mythologie, maar getuigt wel van Gabbema's erotische belangstelling voor deze blijkbaar vroegrijpe Amazone, die het gedicht zelf op rijm beantwoordde. Op verzoek van Gabbema schreef Japicx, die halverwege de vijftig was en het meisje helemaal niet kende, een gedicht in het Fries over hetzelfde onderwerp.⁵ Het gedicht kwam in het middendeel van de *Rymlerye* terecht. Hier volgt de fraaie vertaling van Willem Bilderdijk:⁶

Op het paarddrillen van Jonkvrouw Sibilla van Jongstal

Zoo springt op 't snuivend paard, de wakkre Raadheers spruit,
De roem der jufferschap, de aanminnige Sibille;

Zoo glinstert ze in den zaâl by duizend schoonheên uit,
Als eer by Turnus vaan de Etrurische Camille.

Zoo prest en stuuwt zy 't ros ter rechte of slinker zij';
Tot telstap of galop of vleugeltartend rennen;

En streeft door 't wolkend stof den hazenwind voorby
Wien 't wild door stroom of lucht vooruit streeft op zijn pennen.⁷

4 Haantjes, *Gysbert Japicx*, pp. 127-131.

5 J.H. Brouwer, J. Haantjes† en P. Sipma† (eds.), *Gysbert Japicx, Wurken* [1936] (Bolsward 19662) deel 1, pp. 86-88.

6 Mr. W. Bilderdijk, *Dichtwerken* (Haarlem 1859) deel XIII, pp. 47-48.

7 In het Fries: 'Om leck're bout' t'eyn-miinjen to sijn prôay' (om als prooi een lekkere bout te verschalken).

Dan prangt zy 't dier den nek ten steigerenden sprong
Met opgerigte borst, op trippende achterhoeven:
Één strook slechts van de hand die muil en hals verwrong,
En de afgepaste tred doet long en keel ontschroeven.

Dan leidt zy 't in het rond door krommen draai by draai,
Naar de ongelijkbre kunst den teugel weet te dwingen;
Nu zacht, dan hard, nu schuin; met schilderschoonen zwaai;
Één spoorslag doet hem heg en heuvels over springen.

Maar nooit vergrijnst haar 't oog met stuursche onmenselijkheid,
Nooit met Camillaas woeste en Helsche Furieblikken,
Die 't Laurentijnsche veld met lijken heeft bespreid,
Tot Arruns pijn heur 't hart in 't stroomend bloed deed stikken.

Deze edele Amazoon bedreigt geen dolk of leed:
Verwonnen ligt het al, waar zy heur oogstraal wende.
Kniel Arruns, geef u op! uw kluisters zijn gesmeed,⁸
Smeek slechts om lijfsbehoud, uw vrijheid is ten ende.

De vergelijking van Sibylla met Turnus' bondgenote Camilla, de Volsische heldin uit Vergilius' *Aeneis* die in Boek XI door Arruns wordt gedood, is een vondst van Gabbema, maar in diens gedicht wordt de parallel niet uitgewerkt. Bij Japicx wel. Doordat Camilla in drie van de zes strofen expliciet aanwezig is, ligt het voor de hand ook bij de naam Sibylla aan Vergilius te denken.⁹ Zij is de priesteres en zieneres die Aeneas door het Dodenrijk leidt, hetgeen Japicx' gedicht een licht macabere ondertoon geeft. De vergelijking met de hazewind in de tweede strofe roept eveneens een atmosfeer van dood en verderf op.

De erotische lading van het gedicht is evident. Ik hoef slechts te wijzen op het feit dat juffrouw Van Jongstal het paard dat zij tussen haar benen klemt tot stokstijve rechtstandigheid beweegt ('Den tockleteamm't S'e oer beck, mey ljeapp'e op ljeppjen, / Steeg, rjuecht oer eyn'; / Den det S'e im stôak-stil stean') en dat Camilla tot bloedens toe geraakt wordt door de pijn van Arruns. Eric Hoekstra heeft Sibylla terecht een 'dominatrics'

- 8 In feite verwijst Japicx naar de door Schikgodinnen gesponnen levensdraad.
9 De laatste regel van de vierde strofe kan ook in verband gebracht worden met Camilla, die volgens Vergilius zo snel kon rennen dat haar voeten de aarde niet raakten.

genoemd (Hoekstra 2015: 119), want in de slotstrofe weet zij, anders dan in de *Aeneis*, iedere Arruns van zijn vrijheid te beroven.¹⁰

Of Japicx zich van de seksuele implicaties bewust is geweest, weten we niet, maar een eenentwintigste-eeuwse lezer ontkomt er niet aan het gedicht te zien als de sublimatie van een ternauwernood verdrongen verlangen naar overgave, waarbij Sibylla zowel lustobject als straffende instantie vertegenwoordigt. Ze geleidt de dichter door de Onderwereld van zijn erotische obsessies.¹¹

Bucolische gedichten

Stappen wij over op de ‘landelijke boerenkout’ (zoals Tamminga de titel van het tweede deel vertaalt).¹² In navolging van Theokritos, Vergilius en hun latere epigonen schreef Japicx enkele bucolische gedichten, waarin Friese boeren de plaats hebben ingenomen van Arcadische of Siciliaanse herders. Zoals in het genre gebruikelijk gaat het om enigszins competitieve gesprekken in de openlucht, in sommige waarvan ook een erotisch element meespeelt. Ik noem er hier twee, die een opmerkelijke vorm vertonen.

In ‘Friesche Tjerne’ is, in alexandrijnen, een pachter aan het woord die het bruiloftsfeest van zijn landheer bezoekt.¹³ Niet alleen is hij zeer onder de indruk van alle heerlijkheden die er te eten en te drinken zijn, maar hij wordt ook herinnerd aan de tijd waarin hij verliefd was op zijn eigen Yntske, vele jaren geleden. Hij onderbreekt zijn licht beschonken geratel met een lied in een andere versmaat. Het gaat om een imaginaire beurtzang tussen Tjerne en Yntske. Hij probeert haar te versieren, zij houdt in eerste instantie de boot af. Dat is misschien niet verrassend, want Tjerne is wel erg direct:¹⁴ ‘Ik kan niet genezen / Dan in de hemel van jouw lieve schoot.’ Maar aan het eind van de beurtzang geeft Yntske zich gewonnen.

Waar het mij om gaat is dat de liefdesdialoog als herinnering is ingebed in een groter geheel, waardoor de erotische energie als het ware gekanaliseerd en gerelativeerd wordt. De montage van een lied, en dan nog wel een lied waarin twee stemmen klinken, binnen het kader van een bucoli-

- .....
- 10 E. Hoekstra, *Midfrysk Goud. It bêste út 'e 17^e iuw yn goed lêsbêr Frysk* (Leeuwarden 2015) p. 119.
  - 11 Ik ga hier niet in op de ‘To-haecke’ (appendix), een korte paratekst waarin de eruditie van de ‘nymph’ (het woord bevestigt de associatie met een genadeloze Lolita) wordt geprezen. De combinatie van gedicht en toevoeging kan hybride genoemd worden.
  - 12 G. Japicx, *Gedichten*. Keuze uit zijn poëzie met vertalingen en commentaar door D.A. Tamminga (Leeuwarden/Baarn 1989).
  - 13 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, pp. 5-11.
  - 14 Japicx, *Gedichten*, p. 53.

sche monoloog, maakt het geheel echter tot een gedicht dat in meer dan één genre participeert, als wilde de dichter aangeven dat de rijkdom van het volle leven zich nooit geheel laat indammen tot één vast stramien. Evenals het gedicht voor Sibylla heeft 'Friesche Tjerne' een toegift. Japicx was klaar, had zijn kunstwerk afgerond, maar bleek bij nader inzien toch niet helemaal uitgepraat te zijn. Soms laat de stof zich niet in één keer bedwingen.

In 'Sjolle Kreamer in 'Tetke' zien we een vergelijkbare techniek. Sjolle is een marskramer die liever rondhangt en wat muziek maakt dan dat hij met zijn handel de boer op gaat, hetgeen zijn vrouw Tetke een doorn in het oog is, want het echtpaar leeft met een huis vol kinderen in armoede.¹⁵ Sjolle poogt haar te paaien door haar te herinneren aan de jaren waarin hij haar, nog voor hun huwelijk, 's nachts clandestien bezocht, maar Tetke laat zich niet vermurwen: Sjolle moet aan het werk, of hij zin heeft of niet. Ook dit gedicht, ditmaal een dialoog, wordt onderbroken door een lied. Hier gaat het om een tekst waarin een zekere Tiete, blijkbaar een jonge herder of veehouder, aan het woord komt, die terugdenkt aan zijn Rôytske, die hem heeft verlaten voor een ander. Geheel in de stijl van Theokritos' boerse Polyphemos (*Idylle* 11) stelt hij zich voor hoe hij de opbrengst van zijn bedrijf aan haar zou schenken. In zeven van de acht strofen spreekt Tiete de afwezige Rôytske rechtstreeks aan.

Het is duidelijk dat Sjolle zijn eigen huwelijksproblemen transformeert tot een lied waarin Tiete, zijn alter ego, zijn onvrede kan toeschrijven aan de trouweloosheid van zijn vriendinnetje. Evenals in het geval van Tjerne wordt het liefdesdrama ingekapseld in een raamvertelling met een sociaal-economische lading. Maar waar Tjerne en Yntske na al die jaren nog van elkaar houden, is het bij Sjolle en Tetke misgegaan. In beide gevallen toont Japicx ons met enige weemoed de herinnering aan een verlangen.

'Friesche herder'

Ook de laatste afdeling van de *Rymlerye* zou men bucolisch kunnen noemen, althans het eerste gedeelte daarvan, dat 'Friesche herder' heet.¹⁶ Na een opdracht aan de Leeuwarder uitgever Claude Fonteyne verhaalt het eerste gedicht over een Friese herder die naar zijn vee kijkt en bedenkt hoezeer mensen van dieren verschillen. Vervolgens barst hij los in een tiental Psalmen, die echter steeds worden afgewisseld met persoonlijke

- 15 Sjolle speelt doedelzak, een instrument dat traditioneel een seksuele connotatie heeft.
- 16 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, pp. 93-123.

beschouwingen die men deels aan onze dichter, deels aan de herder zou kunnen toeschrijven. Dit personage leeft in een pastorale wereld, maar mag zeker ook in verband gebracht worden met de psalmdichter David. Zijn naam blijkt Goadsfrjuen (Godsvriend) te zijn. Misschien is dat een vertaling van Theophilus, de naam van de beschermheer van de evangelist Lucas.

Opnieuw constateren we dat Japicx gebruikmaakt van een techniek van inbedding. Het is alsof hij de Psalmen tussen aanhalingstekens zet en slechts gedeeltelijk voor eigen rekening neemt, wellicht uit bescheidenheid. In elk geval is de overeenkomst met wat hij bij de 'landelijke boerenkout' doet, opvallend. Zouden we kunnen stellen dat de dichter zijn hartstochtelijkste lyriek het liefst omfloerst door er een wat meer objectief kader omheen te plaatsen? Wil hij soms aangeven dat wat ons ten diepste beroert nooit losgekoppeld kan worden van zijn maatschappelijke context? Of benadrukt hij juist dat diep verborgen in het leven van alledag permanent een vuur brandend wordt gehouden? Ik durf er niet over te speculeren.

Passen en meten

Ik kom aan bij mijn vierde en laatste punt. Renaissancistische literatuur is doortrokken van genreconventies, hetgeen nogal wat poëzie van die tijd voor ons ongenietbaar maakt. De dichters kennen hun klassieken en hun Petrarca, ze houden zich aan formele voorschriften, maar waar is binnen al die keurig getimmerde en dichtgemetselde bouwwerken nog de ziel van de maker te vinden? Het antwoord schuilt juist in die drang tot construeren. Deze dichters, althans de goede onder hen, laten zien dat culturele, psychologische en religieuze verheffing een kwestie van hard werken is, van zorgvuldig passen en meten, in de hoop greep te krijgen op het weerbarstige materiaal waaruit het leven bestaat. Waar die constructies perfect geslaagd zijn, zoals in nogal wat sonnetten van P.C. Hooft, lijkt veel van de levenskracht te zijn weggeplamuurd. Het interessantst zijn die dichters die weliswaar streven naar formele volmaaktheid maar als het ware overweldigd worden door krachten die zich moeilijk laten beheersen.

In het voorafgaande heb ik gesuggereerd dat Japicx gebruikgemaakt heeft van technieken om het al te driftmatige in te dammen. Het ging daar om grotere structuren waarin de ene tekst in de andere wordt geïncorporeerd, paradoxaal genoeg met als gevolg een enigszins hybride eindproduct. Op microniveau zien we iets vergelijkbaars. Japicx is vaak gekapitteld om zijn soms extreme woordsamenstellingen. Ik geef slechts één voorbeeld. Vers tien van Psalm 97 luidt in de NBV als volgt:

U die de heer bemint: haat het kwade.
 Hij behoedt het leven van wie hem trouw zijn,
 uit de greep van de goddelozen bevrijdt hij hen.

Bij Japicx wordt dit een complete strofe van negen regels:¹⁷

Trouw' fromm' ljeafhabbers Goads
 (Oppe' heer' festge', az opp' Roats')
 Litt' litte' ijn wol-dwaen blijckje
 Dat jiemme' fen 't quea werz-wijckje.
     d' Heer' tjocht sijn gunst'-genoat'
     Uwtt' schoer-sjeack-neyll'-kloer'-pôat',
 Uwtt' kners-knijpp'-knoarr'-kneag' tânn',
 Uwtt' goadleaz' schelmsch' moard'-hânn'
     Dy dolckjet ney sijn strôat'.

Ik waag een vertaling:¹⁸ 'Trouwe, vrome lieden die God liefhebben, ge-
 grondvest op de Heer als op een rots, laat, o laat toch in goede daden blij-
 ken dat jullie je met weerzin afkeren van het kwaad. De Heer trekt hem
 die deelt in zijn gunst ("gunstgenoot") uit de scheurziek-genagelklauwde
 poot, uit de knarsknijpend-botknagende tand, uit de goddeloze misda-
 dige moordhand die zijn keel met een dolk belaagt.' Ik wil best toegeven
 dat Japicx hier te ver gaat, al kun je dit soort stapelingen ook aantreffen
 bij Aischylos en Bilderdijk. Ik lees deze regels als een poging het ultieme
 kwaad samen te ballen in zo kort mogelijk bestek, een poging die mis-
 lukt doordat het ene adjectief onwillekeurig het andere oproept en het
 fysieke genot van de alliteratie het wint van helder nadenken. Het kwaad
 laat zich onderdrukken maar niet uitroeien.

Electriserende oscillatie

Dit verhaal begon met de eeuwige spanning tussen chaos en orde, tus-
 sen lichaam en geest, die ten grondslag ligt aan poëzie. Een enkele keer
 slaagt een dichter erin klank en betekenis zo met elkaar te verbinden,
 dat ze elkaar niet zozeer opheffen als wel versterken, in die zin dat de
 muziek de betekenis nét niet overvleugelt en de inhoud het lichaam nét

17 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, p. 235.

18 Ik dank Marko van der Wal voor zijn advies bij de weergave.

niet onhoorbaar maakt. Dat preciaire evenwicht, of liever: die electrise-
rende oscillatie treffen we aan in het bekende gedicht 'Nacht-rest-bejerte'
of 'Juw-n-bede', een van de gedichten uit 'Friesche herder':¹⁹

Nacht-rest-bejerte, æf Juw-n-bede

[*it klinget op 't Saphische*]

Nu iz de Dey forronn' mey uwre' in stuwne,
Oermits de Sinn' dol-duwck't, ijnn' wetters gruwne.
Meyts' uwz nu Sliep (fen God, om restjen, juwne)
Deys lest onbuwne.

Komm', swiete sliep, uwz eagen firddig binne,
Dat swierlijck Droagjen naet ontstjoergje' uwz sinne',
Dat sorgge' in ængste' uwz rest-njue naet oer-rinne
Nogg' free forwinne.

Komm' swiete sliep. Mar wezze' uwz feste borge,
Dat nin Nacht-grijmme' uwz fettet bye lorge,
Dat wy naet reytsje' ijnn' Fijnne wæse' in forge,
Hadd' wachte' in sorge.

Mar Y, boppe al, *Tjercke'-Haed*, jôn Weytsers seyne,
Woll-sillige' Ing'len, dats all' on-rie weyne,
Dat Jon Schiep Jo, fenne' Hol, naet wurdde' onteyne
Ontschæke' æf scheyne.

Az den trogg' sliep forquicke (ljeave heere)
Wy firdig, moarn-yer t' uwz berop weer-keere,
Holp' dat uwz dvvaen in litten, to Jon eere,
Wol vvirt rejeare.

Het rustgevende karakter komt voort uit de bijna overdadige klankher-
halingen; interessant is het woordspel van *juwn* ('avond') en *juwne* (r. 3,
'gegeven'), als om te benadrukken dat de avond tot het domein van de
genade behoort.²⁰ Knap is ook de paradox dat juist de Slaap geacht wordt
wakker te blijven. En toch wringt er iets. Het metrum is weliswaar jam-
bisch, maar de vorm is die van de sapphische strofe, die Japicx van Catul-

---

19 Brouwer e.a., *Gysbert Japicx, Wurken*, deel 1, p. 118.

20 Zie ook het woordspel van *Sinne* ('zon', r. 2) en *sinne* (r. 10, 'zin', 'geest').

lus en Horatius kende en waarvan hij wist dat ze aan de liefdespoëzie van Sappho was ontleend. Die associatie geeft het gebed om niet in handen van de duivel te vallen, een pikant randje. Dit is, tot slot, de prachtige vertaling van Douwe Annes Tamminga:²¹

Avondgebed

Nu is de dag vergaan met ure en stonden,
Vermits de zon zinkt in der waat'ren gronden.
Maak ons nu, Slaap, ter rust door God gezonden,
Daags last ontbonden.

Kom, zoete Slaap, reeds neigen onze ogen.
Dat boze dromen ons niet kwellen mogen,
Dat zorg en angst de nachtrust niet vermogen
Te doen zieltoegen.

Kom, zoete Slaap, dat toch uw macht niet fale,
En geen Nachtspook versmoort ons ademhalen.
Waak gij, opdat in 's Vijands drasse dalen
Wij niet verdwalen.

Dat bovenal Gij, Hoofd-der-Kerk, ons zende
Uw Eng'lenheir en alle onheil wende,
Dat niet de Hel Uw schapen U ten ende
Ontschake of schende.

Als dan door slaap verkwikt, o lieve Here,
Wij morgen willig weder 't werk hanteren,
Help, dat al onze daden, U ter eren,
Ten goede keren.

---

21 Japicx, *Gedichten*, p. 139.

